।।ଊନଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍ (୩୯) ଅଧ୍ୟାୟ ।।

ବାବାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଜ୍ଞାନ ଓ ଗୀତା ଟୀକା, ସମାଧି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବାବା ଗୀତାର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଲୋକର ଅର୍ଥ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି । କିଛି ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ ବାବାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଜ୍ଞାନ ନଥିଲା ଏବଂ ନାନାସାହେବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏପରି ଧାରଣା ବଳବତ୍ତର ରହିଥିଲା । ହେମାଡପନ୍ତ ମୂଳ ମରାଠି ଗ୍ରନ୍ଥର ୫୦ତମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଏହାର ଖଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି । ଦୁଇଟିଯାକ ଅଧ୍ୟାୟର ବିଷୟ ପ୍ରାୟ ସମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ତାହା ଏକତ୍ର ସନ୍ନିବେଶ କରାଯାଇଛି ।

ପ୍ରସ୍ତାବନା : ଶିରିଡ଼ିର ସୌଭାଗ୍ୟକୁ କିଏ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ? ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱାରକାମାଇ ଧନ୍ୟ, ଯେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀ ସାଇ ସ୍ୱଶରୀରରେ ଆସି ଲୀଳା ରଚନା କଲେ ଏବଂ ସମାଧିସ୍ଥ ହେଲେ ।

ଶିରିଡ଼ିର ନରନାରୀ ଧନ୍ୟ ଅଟନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରେମବଶତଃ ଶ୍ରୀ ସାଇ ଏଠାରେ ପଦାର୍ପଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗୃହୀତ କଲେ । ଶିରିଡ଼ି ତ ପ୍ରଥମେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ସାଇଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଯୋଗୁ ଏହା ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରି ଏକ ପାବନ ତୀର୍ଥ ଧାମରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଶିରିଡ଼ିର ନାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳିନୀ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବାବାଙ୍କ ଉପରେ ଅସୀମ ଏବଂ ଅତୁଳନୀୟ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିଲା । ଆଠ ପ୍ରହର କାମ କରିବା, ପେଷଣ, ଶସ୍ୟ ଅମଳ, ଗୃହ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ପରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗୁଣଗାନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ବଡ଼ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରୁ ଉଭୟ ଗାୟକ ଓ ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ମିଳୁଥିଲା ।

ବାବାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଟୀକା : ବାବାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଜ୍ଞାନ ଅଛି ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି କେହି କଳ୍ପନା କରିନଥିଲେ । ଦିନେ ନାନାସାହେବ ଚନ୍ଦୋରକରଙ୍କୁ ଗୀତାର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଲୋକର ଅର୍ଥ ବୁଝାଇ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତଟସ୍ଥ କରିଦେଲେ । ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ସେବାନିବୃତ୍ତ ମାମଲତଦାର ବି.ଭି.ଦେବ ମରାଠୀ ସାଇଲୀଳା ପତ୍ରିକାର ୪ର୍ଥ ଭାଗ(ପୃଷ୍ଠା ୫୬୩)ରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ 'ସାଇବାବାସ୍ ଚାର୍ଟସ୍ ଏଣ୍ଡ ସେଇଙ୍ଗସ' ନାମକ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକର ୬୧ ପୃଷ୍ଠାରେ ଏବଂ "ଦ ଓ୍ୱାଣ୍ଡରର୍ସ ସେଇଣ୍ଟ ସାଇବାବା'ର ୩୬ ପୃଷ୍ଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଛି । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ପୁସ୍ତକ ଶ୍ରୀ ବି.ଭି. ନରସିଂହସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ । ଶ୍ରୀ ବି.ଭି. ଦେବ ଇଂରାଜୀରେ ୨୭-୦୯-୧୯୩୬ରେ ଯେଉଁ ବକ୍ତବ୍ୟ

ଦେଇଥିଲେ ତାହା ନରସିଂହ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ପୁସ୍ତକ 'ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅନୁଭବ' ଭାଗ-୩ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀ ଦେବ ଏହି ବିଷୟରେ ପ୍ରଥମ ସୂଚନା ନାନାସାହେବ ଚନ୍ଦୋରକରଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିଲେ । ଏଣୁ ଏଠାରେ ତାଙ୍କର ଉକ୍ତି ଉର୍ଦ୍ଧୃତ କରାଯାଉଛି । ନାନାସାହେବ ଚନ୍ଦୋରକର ବେଦାନ୍ତର ବିଦ୍ୱାନ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ ଥିଲେ । ସେ ଏକାଧିକ ଟୀକା ସହିତ ଗୀତା ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ତଥା ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ଅହଂକାର ବି ଥିଲା । ବାବା ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଏଣୁ ଦିନେ ବାବା ତାଙ୍କ ମନର ଏହି ଭ୍ରମ ଦୂର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ଏହା ସେହି ସମୟର କଥା ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତମାନେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟାରେ ଆସୁଥିଲେ । ବାବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହ ବହୁ ବିଳମ୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରୁଥିଲେ । ନାନାସାହେବ ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଚରଣ ସେବା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କିଛି ଗୁଣୁଗୁଣୁ ହେଉଥିଲେ ।

ବାବା : ନାନା, ତୁମେ ଧୀରେ ଧୀରେ କ'ଣ କହୁଛ ?

ନାନା : ମୁଁ ଗୀତାର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ପାଠ କରୁଛି ।

ବାବା : କେଉଁ ଶ୍ଳୋକ ?

ନାନା : ଭଗବତ୍ ଗୀତାର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ।

ବାବା : ଟିକିଏ ବଡ଼ ପାଟିରେ କୁହ..

ତାପରେ ନାନା ଭଗବତ ଗୀତାର ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟର ୩୪ତମ ଶ୍ଳୋକ ଆବୃତ୍ତି କଲେ:-

"ତଦ୍‌ବିଦ୍ଧି ପ୍ରଣିପାତେନ ପରିପ୍ରଶ୍ନେନ ସେବୟା
ଉପଦେକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ତେ ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞାନିନସ୍ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶିନଃ ।"

ବାବା : ନାନା, ତୁମେ କ'ଣ ଏହାର ଅର୍ଥ ଜାଣିଛ ?

ନାନା : ଆଜ୍ଞା ମହାରାଜ ।

ବାବା : ଯଦି ଜଣାଅଛି, ତାହେଲେ ମୋତେ ମଧ୍ୟ କହ ।

ନାନା : ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି -ସେହି ଜ୍ଞାନକୁ ତୁମେ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବୁଝ । ତାଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ଦଣ୍ଡବତ ପ୍ରଣାମ କରି ସେବା କରି ଏବଂ କପଟତା ତ୍ୟାଗକରି ସରଳତାପୂର୍ବକ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, ଭଲଭାବରେ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା ସେହି ଜ୍ଞାନୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ତୁମକୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେବେ ।

ବାବା : ନାନା, ମୁଁ ଏହି ପ୍ରକାର ସଂକୁଳ ଭାବାର୍ଥ ଚାହୁଁନାହିଁ । ମୋତେ ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ଆଉ ତାର ଭାଷାନ୍ତରିତ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ବ୍ୟାକରଣଗତ ଅର୍ଥ ବୁଝାଅ । ଏବେ ନାନା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବୁଝାଇବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ବାବା : ନାନା, କ'ଣ କେବଳ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ନମସ୍କାର କରିବା ଯଥାର୍ଥ ?

ନାନା : ନମସ୍କାର ବ୍ୟତିରେକ 'ପ୍ରଣିପାତ'ର ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ ।

ବାବା : 'ପରିପ୍ରଶ୍ନ'ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ନାନା : ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ।

ବାବା : 'ପ୍ରଶ୍ନ'ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ନାନା : ସେହି (ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା)

ବାବା : ଯଦି ପରିପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ପ୍ରଶ୍ନ ଦୁଇଟିର ଅର୍ଥ ସମାନ,ତାହେଲେ ବ୍ୟାସ 'ପରି' ଉପସର୍ଗ କାହିଁକି ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ? କ'ଣ ବ୍ୟାସଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରମ ହୋଇଯାଇଥିଲା ?

ନାନା : ମୋତେ ତ ପରିପ୍ରଶ୍ନର ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ଜଣାନାହିଁ ।

ବାବା : 'ସେବା ? ଏଠାରେ କେଉଁ ପ୍ରକାର ସେବା କଥା କୁହାଯାଉଛି ।

ନାନା : ଯାହା ଆମେମାନେ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କର କରୁଛୁ ।

ବାବା : ଏହି ସେବା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ କି ?

ନାନା : ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ସେବାର କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ ।

ବାବା : ଦ୍ୱିତୀୟ ଧାଡ଼ିର 'ଉପଦେକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ତେ ଜ୍ଞାନଂ'ରେ ତୁମେ 'ଜ୍ଞାନ' ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନରେ ପୃଥକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରି ତାର ଅର୍ଥ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରିବ କି ?

ନାନା : ଆଜ୍ଞା ହଁ ।

ବାବା : କି ଶବ୍ଦ ?

ନାନା : ଅଜ୍ଞାନମ୍ ।

ବାବା : ଜ୍ଞାନ ବଦଳରେ ସେହି ଶବ୍ଦକୁ ସଂଯୋଗକଲେ ଏହି ଶ୍ଲୋକର ଅର୍ଥ କ'ଣ ହେଉଛି ?

ନାନା : ପ୍ରଭୁ, ନାହିଁ । ଶଙ୍କର ଭାଷ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରକାର କୌଣସି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ନାହିଁ ।

ବାବା : ନଥିଲେ କ'ଣ ହେଲା । ଯଦି 'ଅଜ୍ଞାନ' ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଉତ୍ତମ ଅର୍ଥ ହୋଇପାରୁଛି ତାହେଲେ ସେଥିରେ ଆପତ୍ତି କ'ଣ ?

ନାନା : ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ, ସେଥିରେ ଅଜ୍ଞାନ ଶବ୍ଦର କିପରି ପ୍ରୟୋଗ ହେବ ।

ବାବା : କୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ କାହିଁକି କହିଥିଲେ, ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାକୁ ତଥା ସେବା କରିବାକୁ କାହିଁକି ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ? କ'ଣ ସ୍ୱୟଂ କୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ନଥିଲେ ? ନା ସ୍ୱୟଂ ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱରୂପ ନଥିଲେ ?

ନାନା : ପ୍ରଭୁ, ହଁ, ସେ ଜ୍ଞାନାବତାର ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏହା ବୁଝିପାରୁନାହିଁ ଯେ ସେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବୋଲି କାହିଁକି କହିଲେ ?

ବାବା : କ'ଣ ତୁମେ ବୁଝିପାରିଲ ନାହିଁ ?

ବାବାଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ନାନା ହତପ୍ରଭ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି

ହଜିଗଲା ତଥା ଅହଂକାର ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତାପରେ ବାବା ସ୍ୱୟଂ ଏହି ପ୍ରକାର ତାର ଅର୍ଥ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ ।

(୧) ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ କେବଳ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ । ଅନନ୍ୟ ଭାବରେ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଶରଣାଗତ ହେବା ଉଚିତ ।

(୨) କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର କୁପ୍ରବୃତ୍ତି, ମନ୍ଦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ବା ଛିଦ୍ରାନ୍ୱେଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ବରଂ ଉତ୍ସୁକତାପୂର୍ବକ କେବଳ ମୋକ୍ଷ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପଥରେ ଉନ୍ନତି ପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଭାବନାରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା ଉଚିତ ।

(୩) ସେବା କରିବା ବା ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ମୋର ଇଚ୍ଛାଧୀନ- ଯିଏ ଏପରି ଭାବନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତାକୁ ସେବା କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ତାକୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ହେବ କି ମୋର ଶରୀର ଉପରେ କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଏହି ଶରୀର ଉପରେ ଗୁରୁଙ୍କର ହିଁ ଅଧିକାର ଅଛି ଏବଂ କେବଳ ତାଙ୍କର ସେବା ନିମିତ୍ତ ହିଁ ତାହା ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଏହି ପ୍ରକାର ଆଚରଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତୁମକୁ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତି ହେବ, ଯେପରିକି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକରେ କୁହାଯାଇଛି ।

ନାନା ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ କି ଗୁରୁ କି ପ୍ରକାର 'ଅଜ୍ଞାନ'ର ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି ।

ବାବା : 'ଜ୍ଞାନର ଉପଦେଶ କିପରି ? ଅର୍ଥାତ୍ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଥିବା ଆତ୍ମାନୁଭୂତିର ଶିକ୍ଷା । ଅଜ୍ଞାନକୁ ନାଶ କରିବା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ । (ଗୀତା ଶ୍ଳୋକ : ୧୮-୬୬ ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱରୀର ଭାବାର୍ଥରେ ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି- ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଯଦି ନିଦ୍ରା ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ତାହେଲେ ତୁମେ ଆତ୍ମଜ୍ଞ ହେବ । ଏହା ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ।' 'ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱରୀର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ(୧୬), ୮୩ ପଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଛି ଯେ ଅଜ୍ଞାନତାକୁ ନାଶ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଜ୍ଞାନର ଆଉ ଅଧିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମହତ୍ତ୍ୱ, କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି କି ?) ଅନ୍ଧକାରର ବିନାଶ ହେଉଛି ପ୍ରକାଶ । ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଦ୍ୱୈତଭାବ ବିନାଶ କଥା ଆଲୋଚନା କରୁ, ଅଦ୍ୱୈତବାଦ କଥା କହୁ ଏବଂ ଯେତେବେଳ ଅନ୍ଧକାର ନାଶ କଥା କହୁ ତାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଆଲୋକର କଥା କହୁଛୁ । ଯଦି ଆମେ ଅଦ୍ୱୈତର ସ୍ଥିତି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ତାହେଲେ ଆମକୁ ମନଭିତରେ ଥିବା ଦ୍ୱୈତ ଭାବନାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେବ । ଅଦ୍ୱୈତ ସ୍ଥିତିକୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାର ଏହା ହେଉଛି ଲକ୍ଷଣ । ଦ୍ୱୈତ ଭାବରେ ରହି ଅଦ୍ୱୈତର ଚର୍ଚ୍ଚା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସ୍ଥିତି ପ୍ରାପ୍ତ ନହୋଇଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଏ ତାହା ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।'

ପୁଣି ଶିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରତୀକ ଅଟେ । କେବଳ ଅବସ୍ଥା,

ଉଚ୍ଚାନୁଭୂତି, ଅଦ୍‌ଭୂତ ତଥା ଅଲୌକିକ ସତ୍ୟ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଯୋଗ୍ୟତା ଏବଂ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗରେ ସେହି ଦୁଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନତା ରହିଥାଏ । ସଦ୍‌ଗୁରୁ ନିର୍ଗୁଣ ନିରାକାର ଓ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଅଟନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ସେ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ଏବଂ ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ମାନବ ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଦେହ ଧାରଣ କରି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ନିର୍ଗୁଣ ସତ୍ତାର ଅସୀମତାରେ କୌଣସି ଊଣା ହୁଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି, ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ସର୍ବଦା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଥାଏ । ଶିଷ୍ୟର ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ସେହି ସ୍ୱରୂପ ଥାଏ କିନ୍ତୁ; ଅସଂଖ୍ୟ ଜନ୍ମ କାରଣରୁ ତା ଭିତରେ ଅଜ୍ଞାନତା ଭରିହୋଇ ତାର ଶୁଦ୍ଧ ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ୱରୂପର ବିସ୍ମୃତି ହୋଇଯାଏ । ଗୀତାର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଯାହା କୁହାଯାଇଛି 'ଅଜ୍ଞାନେନାବୃତଂ ଜ୍ଞାନଂ ତେନ ମୁହ୍ୟନ୍ତି ଜନ୍ତବଃ ।' ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ମନେ କରେ ଯେ 'ମୁଁ ଏକ ଜୀବ, ଦୁର୍ବଳ ଏବଂ ଅସହାୟ ଅଟେ । ଗୁରୁ ଏହି ଅଜ୍ଞାନରୂପକ ଜଡ଼କୁ ତାର ମୂଳରୁ ଉତ୍ପାଟନ କରିଦେଇ ଉପଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ନା, ତୁମେ ହିଁ ଈଶ୍ୱର, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଏବଂ ସମର୍ଥ ଅଟ । ଏହାପରେ ସେ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ ଯେ ହଁ, ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଈଶ୍ୱର ଅଟେ । ମାୟାର ସତତ ଭ୍ରମରେ ରହିବା କାରଣରୁ ସେ ନିଜକୁ ଏକ ଶରୀର, ଜୀବ ତଥା ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ବିଶ୍ୱ ତାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଏ । ଅନେକ ଜନ୍ମ ଧାରଣ କରିବା କାରଣରୁ ଏହି ଭ୍ରମ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଏହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସେ ସୁଖ, ଦୁଃଖ ଓ ଉଭୟର ମିଶ୍ରଣ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ଏହି ଭ୍ରମ, ତ୍ରୁଟି ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନତାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବା ଉଚିତ । ଅଜ୍ଞାନତା କିପରି ଜାତ ହେଲା ? ଏହା କେଉଁଠାରେ ଅଛି ? ଆଉ ଏହି ତ୍ରୁଟିର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନକୁ ହିଁ ଉପଦେଶ କୁହାଯାଏ ।

ଅଜ୍ଞାନତାର ଉଦାହରଣ ହେଉଛି:-

(୧) ମୁଁ ଏକ ଜୀବ(ପ୍ରାଣୀ) ଅଟେ ।

(୨) ମୁଁ ଶରୀର ଅଟେ ।

(୩) ଈଶ୍ୱର, ବିଶ୍ୱ ଏବଂ ଜୀବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଟନ୍ତି ।

(୪) ମୁଁ ଈଶ୍ୱର ନୁହେଁ ।

(୫) ଶରୀର ଆତ୍ମା ନୁହେଁ-ଏହା ବୋଧ ନହେବା

(୬) ଈଶ୍ୱର, ବିଶ୍ୱ ଏବଂ ଜୀବ-ଏକ ଏହି ଜ୍ଞାନ ନହେବା ।

ଏହିସବୁ ତ୍ରୁଟି ବିଷୟରେ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ ଦିଗଦର୍ଶନ କରାଯାଇନାହିଁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱର, ଜୀବ ଏବଂ ଶରୀର କ'ଣ, ସେମାନେ କିପରି ପରସ୍ପର ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ତଥା ସେମାନେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଭିନ୍ନ କି ନୁହଁନ୍ତି କିମ୍ବା ଏକସମାନ ସେକଥା ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ । ଏହାର ଶିକ୍ଷା ଦେବା ତଥା ତା'ର ଅଜ୍ଞାନତାକୁ ଦୂର କରିବା ହିଁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଅଟେ । ତେବେ ଜୀବକୁ ଏହି ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନର ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ? ଏହାର ଉତ୍ତର

ହେଉଛି ତା'ର ତ୍ରୁଟି ତାକୁ ଦେଖାଇଦେଇ ଅଜ୍ଞାନତା ଦୂର କରିବା ।

ବାବା ପୁଣି କହିଲେ

(୧) ପ୍ରଣିପାତର ଅର୍ଥ ହେଉଛି 'ଶରଣାଗତି' ।

(୨) କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଶରଣାଗତ ହେବା ଉଚିତ ।

(୩)କୃଷ୍ଣ ଅନ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ସଂକେତ ଦିଅନ୍ତି ? ସଦ୍‌ଭକ୍ତ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ତତ୍ତ୍ୱ ବାସୁଦେବ ଅଟନ୍ତି । (ଭଗବତ ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ ୭ :୧୧– ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ କୌଣସି ଗୁରୁ ତାର ଭକ୍ତ ପାଇଁ କୃଷ୍ଣ ଅଟେ) ଆଉ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟକୁ ବାସୁଦେବ ମନେ କରନ୍ତି ଏବଂ କୃଷ୍ଣ ଏହି ଉଭୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଓ ଆତ୍ମା । (ଭଗବତ ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟ ୭ :୧୮ରେ ଜ୍ଞାନଦେବଙ୍କର ଟୀକା) କାରଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବିଦିତ ଥିଲା ଯେ ଏପରି ଅନେକ ଭକ୍ତ ଏବଂ ଗୁରୁ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଟନ୍ତି, ଏଣୁ ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଏପରି କହିଥିଲେ ।

ସମାଧି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ : ବାବା ଯାହା କିଛି କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ତା'ର ଚର୍ଚ୍ଚା ସେ କେବେ କରୁନଥିଲେ । ପରନ୍ତୁ ଆଖପାଖରେ ଏପରି ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଉଥିଲେ ଯେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଥଚ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ତା'ର ସୁଫଳ ଦେଖି ଲୋକେ ଆଚମ୍ବିତ ହେଉଥିଲେ । ସମାଧି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଏହାର ଏକ ଉଦାହରଣ । ନାଗପୁରର କୋଟିପତି ଭକ୍ତ ବାପୁସାହେବ ବୁଟି ସପରିବାର ଶିରିଡ଼ିରେ ରହୁଥିଲେ । ଥରେ ତାଙ୍କ ମନକୁ ବିଚାର ଆସିଲା ଯେ ଶିରିଡ଼ିରେ ତାଙ୍କର ନିଜର ଏକ ୱାଡ଼ା(ଘର) କରିବେ । କିଛି ସମୟ ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ଦୀକ୍ଷିତ ୱାଡ଼ାରେ ଶୋଇଥିଲେ, ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ । ବାବା ସ୍ୱପ୍ନରେ ଆସି ତାଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି 'ତୁମେ ନିଜର ଏକ ୱାଡ଼ା ଏବଂ ମନ୍ଦିର ତିଆରି କର ।' ଶ୍ୟାମା ମଧ୍ୟ ସେହି ପାଖରେ ଶୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ ବି ଅନୁରୂପ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ । ବୁଟିସାହେବ ଯେତେବେଳେ ନିଦରୁ ଉଠିଲେ ଶ୍ୟାମା କାନ୍ଦୁଥିବା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ଶ୍ୟାମା କହିଲେ 'ବାବା ଏବେ ଏବେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଆସି ସ୍ପଷ୍ଟ ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ 'ମନ୍ଦିର ସହିତ ୱାଡ଼ା ନିର୍ମାଣ କର । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି ।' ବାବାଙ୍କର ଏହି ମଧୁର ଓ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ବଚନ ଶୁଣି ମୁଁ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲି, ମୋର କଣ୍ଠ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ନୟନଯୁଗଳରୁ ଅଶ୍ରୁଧାରା ବାହାରିଆସୁଛି । ଉଭୟଙ୍କର ସମାନ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ବୁଟିଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଧନର ତ ଅଭାବ ନଥିଲା, ଏଣୁ ୱାଡ଼ା ନିର୍ମାଣ କଥା ସ୍ଥିର କରି ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସହ ବସି ଏକ ରୂପରେଖ ତିଆରି କଲେ । କାକାସାହେବ ଦୀକ୍ଷିତ ତାକୁ ଦେଖି ଅନୁମୋଦନ କଲେ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ବାବାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ତାହା ଉପସ୍ଥାପନ କରାଗଲା ସେ ତତ୍କାଳ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହାପରେ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ତଳ ମହଲା, ଭଣ୍ଡାରଘର, ଭୂତଳ କକ୍ଷ ଏବଂ

କୂଅ ନିର୍ମାଣ ହେଲା । ବାବା ଲେଣ୍ଡିବାଗରୁ ଯିବା ଆସିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । ପରେ ବାପୁସାହେବ ଯୋଗଙ୍କୁ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରାଗଲା । ଯେତେବେଳେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଥିଲା ବାପୁସାହେବ ବୁଟିଙ୍କ ମନରେ ଏକ ବିଚାର ଆସିଲା ଯେ କିଛି ଖୋଲା ସ୍ଥାନ ରଖାଯିବା ଉଚିତ, ଯାହା ମଝିରେ 'ମୂରଲୀଧର'ଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପନା କରାଯାଇପାରିବ । ସେ ଏହିକଥା ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ବାବାଙ୍କଠାରୁ ଅନୁମତି ଆଣିବାକୁ କହିଲେ । ଯେତେବେଳେ ବାବା ୱାଡ଼ା ପାଖ ଦେଇ ଯାଉଥିଲେ, ଶ୍ୟାମା ବାବାଙ୍କୁ ଏହି କଥା ଜଣାଇଲେ । ବାବା ତାଙ୍କର ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନକରି କହିଲେ 'ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ ଶେଷ ହେବା ପରେ ମୁଁ ସେଠାରେ ରହିବି । ପୁଣି ୱାଡ଼ା ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅନୁପମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି କହିଲେ ' ୱାଡ଼ା ନିର୍ମାଣ ହୋଇଯିବା ପରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା । ସେଇଠି ରହିବା, ଖେଳିବା, ବୁଲିବା, ପରସ୍ପରକୁ ହୃଦୟରେ ଲଗାଇବା ତଥା ଆନନ୍ଦ କରିବା ।' ଏହାପରେ ଶ୍ୟାମା ଗର୍ଭଗୃହର ଭିତ୍ତିସ୍ଥାପନ ନିମନ୍ତେ ଏହା ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ କି ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନକଲେ । ବାବା ସ୍ୱୀକାରାତ୍ମକ ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ତାପରେ ଶ୍ୟାମା ନଡ଼ିଆ ଭାଙ୍ଗି କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଭାରମ୍ଭ କଲେ । ଯଥା ସମୟରେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ମୂରଲୀଧରଙ୍କର ଏକ ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ ନିମନ୍ତେ ବରାଦ କରାଗଲା । ଏବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଅପେକ୍ଷା; ଏହି ସମୟରେ ଏକ ନୂତନ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ବାବାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଜଣାଗଲା ଯେପରିକି ସେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେବେ । ବୁଟିସାହେବ ବଡ଼ ନିରାଶ ହେଲେ ଓ ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲେ । ସେ ମନେକଲେ ଯେ ଯଦି ବାବାଙ୍କର ପ୍ରୟାଣ ହୋଇଯାଏ ତାହେଲେ ୱାଡ଼ା ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରଣସ୍ପର୍ଶରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଧନ(ପ୍ରାୟ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା) ବୃଥା ଯିବ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତିମ ସମୟରେ ବାବାଙ୍କର ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ନିଃସୃତ ବଚନ 'ମୋତେ ୱାଡ଼ାରେ ହିଁ ରଖିବ' କେବଳ ବୁଟିଙ୍କୁ ନୁହେଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟରେ ବାବାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଶରୀର ମନ୍ଦିରର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳରେ ସ୍ଥାପନା କରାଗଲା, ଯାହା ମୂରଲୀଧରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଆଉ ବାବା ସ୍ୱୟଂ ମୂରଲୀଧର ହୋଇଗଲେ ତଥା ୱାଡ଼ା 'ସାଇବାବାଙ୍କ ସମାଧି ମନ୍ଦିର ।'

ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ଲୀଳାର ଥଳକୂଳ କେହି ପାଇନାହାନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ବାପୁସାହେବ ବୁଟି ଧନ୍ୟ, ଯାହାଙ୍କ ୱାଡ଼ାରେ ବାବାଙ୍କର ପରମ ପବିତ୍ର ଦିବ୍ୟ ପାର୍ଥିବ ଶରୀର ଏବେ ଚିର ବିଶ୍ରାନ୍ତିରେ ବିଲୀନ ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ସାଇନାଥାର୍ପଣମସ୍ତୁ । ଶୁଭଂ ଭବତୁ ।।